

NILAI MORAL ING SHALAWAT JAWI KELOMPOK SHALAWATAN ING KELURAHAN BANGUNJIWO, KECAMATAN KASIHAN BANTUL

Retno Wulandari
12205241010

Sarining Panaliten

Ancasipun panaliten menika kangge ngandharaken *nilai moral* ingkang wonten ing salebetipun *shalawat Jawi kelompok shalawatan* ing Kelurahan Bangunjiwo, Kecamatan Kasihan, Kabupaten Bantul. Bab ingkang kaandharaken ing panaliten menika ngengingi *nilai moral*, ing antawisipun inggih menika ngandharaken wujudipun *nilai moral*, jinising *nilai moral* saha, cara ngandharaken *nilai moral* wonten ing *shalawat* Jawi.

Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif*. *Data* ingkang kapanggihaken wonten ing panaliten menika awujud tembung, *frase*, gatra utawi larik, pada saha *konteks* ing salebeting *shalawat* Jawi. *Teknik* ngempalaken *data* dipuntindakaken kanthi maos saha nyathet. Sasanesipun menika, *teknik* ngempalaken *data* ugi katindakaken kanthi *wawancara* dhateng *informan*.

Data ingkang sampun dipunpantha-pantha dipunserat wonten ing *kartu data* miturut wujudipun *nilai moral*, jinising *nilai moral*, saha cara anggenipun ngandharaken *nilai moral* ing salebeting *shalawat* Jawi. Lampah ing pangrembaging *data* menika kanthi cara *deskriptif*, inggih menika: maos saha *reduksi data*, *pengkategorian*, *display data*, saha *penafsiran*. Cara ngesahaken *data* menika kanthi ngginakaken *validitas semantis* saha *reliabilitas interater* sarta *reliabilitas intrarater*. Asiling panaliten menika kapanggihaken 22 wujudipun *nilai moral* ingkang kawrat ing salebetipun *shalawat* Jawi,

inggih menika: ngibadah kanthi iklas, nindakaken dhawuhipun Gusti, tansah muji sokur, pitados bilih Gusti namung satunggal, ngibadah wonten ing masjid, iman dhumateng malaikatipun Gusti Allah, Gusti minangka Pangripta wondene makhluk minangka reriptan, nyuwun pitulungan dhumateng Gusti Allah, Gusti tansah asih tresna, Gusti ingkang kuwaos ing donya saha akerat, iman dhateng rukun iman, Nabi Muhammad Nabi ingkang pungkasan, nindakaken salat kanthi sampurna, Allah badhe paring ganjaran dhateng umatipun ingkang sami memuji, pitados wontenipun akerat, iman dhumateng Nabi, maos *shalawat* konjuk dhumateng Gusti Allah saha Rasulullah, tansah tulung-tinulung dhateng sesami, tansah ngakeni manawi tumindakipun lepat saha nyuwun pangapunten, takdir manungsa sampun pinasthi, kedah ngatos-atos, sarta temen. Jinising *nilai moral* wonten *shalawat* Jawi menika wonten tiga inggih menika: gegayutan antawisipun manungsa kaliyan Gusti, gegayutan manungsa kaliyan manungsa sanes, saha gegayutan manungsa kaliyan piyambakipun.

Pamijining tembung: nilai moral, solawatan

VALUES IN JAVA SHALAWAT, SHALAWATAN GROUPS IN THE VILLAGE BANGUNJIWO, DISTRICT KASIHAN, BANTUL REGENCY

Abstract

The purpose of this study to describe the moral values in Java shalawat group Shalawatan in the village Bangunjiwo, district Kasihan, Bantul regency. It is discussed in this study about moral values, of which describes a form of moral values, kind of moral values, and how to submission moral values.

This research was descriptive so using descriptive research method. The data presented in this study intangible words, phrases, lines, distich, and the context in shalawat Java. Data collected by reading and taking notes. In addition, data collection techniques also by interview to the informant.

Data already divided then written into the data card according to a form of moral values, kind of moral values, and the submission of moral values in Java blessings. Discussion of data is done in a descriptive way, namely: reading and data reduction, categorization, data display, and interpretation. How validation data using semantic validity and reliability as well as reliability intrarater and interater.

The research found 22 form moral values contained in shalawat Java, namely: worship with sincerity, doing the God's command, always grateful, believe that God is only one, worshipping at the mosque, faith in angels, God is the creator while the creature is a creation, ask for help God, God is merciful, God's power in the world and the hereafter, the faith of the pillars of faith, the prophet Muhammad the last prophet, prayers perfectly, God will give favor the servants who always worship, believe in the afterlife, faith in the Prophet, read shalawat to God and the Prophet, always mutual help to each other, always acknowledged the error and apologized, human destiny is certain, should be careful, and conscientious. The kind of moral values in Java shalawat there are three, namely:

human's relationship with God, human's relationship with another human, and human's relationship with himself. The submission of moral values in Java shalawat all delivered in a straightforward manner.

Pamijining tembung: values, Javanese solawat

A. Purwaka

Sadaya asil karyaning manungsa ingkang wonten ing pagesanganipun menika kawrat wonten ing salah satunggaling ngelmi inggih menika sastra. *Nilai moral* ingkang wonten ing salebeting karya sastra menika saged dipunginakaken minangka pandom pagesangan. Wonten ing jaman samenika kathah tiyang ingkang langkung ngutamakaken donyanipun katimbang akeratipun. Sami emut dhateng donyanipun ananging akeratipun supe, boten emut dhumateng Gustinipun menapa dene Rasulipun.

Nilai moral menika saged kawrat wonten ing pundi kemawon mliginipun wonten ing *shalawat*. Lumantar *shalawat* Jawi menika dipunajab masarakat mliginipun para wiranem saged emut dhumateng Gusti Allah saha Rasulullah. *Shalawat* Jawi menika minangka sekar ingkang dipunsekaraken kangge memuji dhumateng Gusti Allah saha para nabi ingkang basanipun mawi basa Jawi.

Wonten ing *shalawat* mliginipun *shalawat kelompok shalawatan* ing Bangunjiwo, Kasihan, Bantul menika ngewrat maneka warni wujud *nilai moral* mliginipun *nilai moral* ingkang gayut kaliyan piwulang agami Islam. Sasanesipun ngandharaken wujudipun *nilai moral* saha jinising *nilai moral* ingkang

kawrat ing *shalawat* Jawi panaliten menika ugi ngandharaken kadospundi cara anggenipun ngandharaken *nilai moral*.

Shalawat Jawi menika minangka asiling karya sastra ingkang isinipun dipunpendhet saking kitab-kitab agami Islam. *Syair* saking *shalawat* Jawi basanipun ngginakaken basa Jawi *ragam* krama saha basa Jawi kina.

Gegaran Teori

1. Hakekat Sastra

Miturut Purwadi (2012: 425), sastra inggih menika asiling karya ingkang dipundamel kanthi basa ingkang sae. Bentuk saking karya sastra menika saged dipunperang dados kalih, inggih menika: sastra lisan saha sastra tulis. Sastra tulis menika wonten gancaran saha geguritan.

Wellek (1956: 21) ngandharaken andharan bab sastra “*here the criterion is either aesthetic worth alone or aesthetic worth in combination with general intellectual distinction*”. Saking andharan kasebut nedahaken bilih sastra menika titikanipun inggih menika kaendahan ingkang *bernilai* saking seserepan ingkang beda-beda. Dadosipun sastra menika satunggaling bab ingkang endah.

2. Gegayutanipun Sastra kaliyan *Nilai Moral*

Al Ghazali (lumantar Djahiri, 1996: 22) ngandharaken bilih *nilai moral* menika wonten ing manah (*Al Qolbun*) saha dados satunggal kaliyan raga wonten salebeting dados “swanten saha *mata hati*” utawi *hati nurani*. Miturut Fraenkel (lumantar Djahiri, 1996: 22) *nilai* minangka satunggaling bab ingkang gadhah *nilai* ingkang dipunanggep *bernilai*, adil, sae, leres, saha endah lan ugi dados pandoming dhiri. Miturut De Vos (1987: 73), *moral* boten namung gayut kaliyan tumindak antawisipun manungsa kaliyan manungsa sanes, nanging ugi gayut kaliyan bab sanesipun inggih menika tumindakipun manungsa dhumateng Gusti Allah, manungsa dhateng alam, saha manungsa dhateng piyambakipun.

3. Cara Ngandharaken Nilai Moral

Cara ngandharaken *nilai moral* menika wonten kalih inggih menika cara langsung saha cara boten langsung. Andharanipun wonten ing ngandhap menika.

a. Cara langsung

Miturut Budianta (2008: 8) cara ngandharaken *nilai moral* kanthi langsung menika *nilai moral* wonten ing salebetipun karya sastra dipunandharaken kanthi cara langsung.

b. Cara boten langsung

Cara ngandharaken *nilai moral* kanthi boten langsung menika *nilai moral*-ipun boten kaandharaken kanthi *gamblang*, pramila tiyang menika kedah saged nemtokaken *nilai moral* ingkang wonten ing salebetipun karya sastra (2008: 8).

4. Shalawat

Shalawat menika bentuk *jamak* saking tembung *shalat* ingkang tegesipun inggih menika: donga, rahmat saking Gusti Allah, paring berkah saha ngibadah (Umar, 1987: 11). *Shalawat* miturut basa menika tegesipun donga. Dene *shalawat* miturut istilah inggih menika puji-pujian dhateng para nabi.

5. Kelompok Shalawatan Jawi ing Kelurahan Bangunjiwo, Kecamatan Kasihan, Kabupaten Bantul

Kelompok shalawatan Jawi ingkang wonten ing Kelurahan Bangunjiwo, Kecamatan Kasihan, Kabupaten Bantul menika gadhah nama *Shalawat Maulud Budi Raharja*. Gunggunging *anggota* saking *kelompok shalawatan* Jawi menika wonten tiyang 20. Wontenipun *kelompok shalawatan* Jawi Maulud Budi Raharja ing Kelurahan Bangunjiwo, Kecamatan Kasihan, Kabupaten Bantul menika wiwit taun 1996 saha ingkang madegaken menika Muhammad Jalal. *Kelompok shalawatan* menika ngawontenaken pakempalan kangge nyekaraken *shalawat* Jawi saben dinten Ngahad Pon.

B. Cara Panaliten

Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif* kanthi ancas nggambaraken *nilai moral* ingkang kawrat ing salebetipun *shalawat* Jawi. Panaliten *deskriptif* menika kangge nggambaraken *fakta* ingkang wonten ing salebetipun *data* kanthi menapa wontenipun.

Sumber data inggih menika *teks shalawat Jawi kelompok shalawatan* ing Kelurahan Bangunjiwo, Kecamatan Kasihan, Kabupaten Bantul saha *informan*. *Sumber data* panaliten menika saking *teks shalawat Jawi* ingkang sampun awujud kempalan *teks* ingkang dipunjilid dados satunggal. *Data* ingkang dipunpanggihaken awujud tembung, *frase*, gatra utawi larik, pada saha *konteks* ing salebeting *shalawat Jawi*.

Teknik ngempalaken *data* dipuntindakaken kanthi maos saha nyathet (Semi, 1993: 22). Sasanesipun ngginakaken *teknik* maos saha nyathet wonten panaliten menika ugi ngginakaken *teknik wawancara*.

Wonten ing panaliten menika pirantos ingkang dipunginakaken inggih menika *recorder*, pandom *wawancara*, saha cathetan (Hikmat, 2011: 79). Pirantos panaliten wonten panaliten menika ugi ngginakaken pirantos awujud *kartu data* saha *tabel analisis data*.

Cara anggenipun *analisis data* ing panaliten menika ngginakaken *analisis deskriptif*. *Data* ingkang dipun-*analisis* kanthi cara *deskriptif* dipuntindakaken kanthi sakawan lampah, inggih menika maos saha *reduksi data*, *pengkategorian*, *display data*, saha *penafsiran* (Kaelan, 2005: 68).

Cara anggenipun ngesahaken *data* menika ngginakaken *validitas* saha *reliabilitas*. *Validitas* ingkang dipunginakaken inggih menika *validitas semantis*. *Reliabilitas* ingkang dipunginakaken inggih menika migunakaken *reliabilitas interater* saha *reliabilitas intrarater*.

C. Asiling Panaliten saha Pirembagan

Panaliten *nilai moral* wonten ing *shalawat Jawi kelompok shalawatan* ing Kelurahan Bangunjiwo, Kecamatan Kasihan, Kabupaten Bantul menika ngrembag bab *nilai moral* ingkang kawrat wonten ing salebeting *shalawat Jawi*. Panaliten menika ngrembag bab wujuding *nilai moral*, jinising *nilai moral*, saha cara anggenipun ngandharaken *nilai moral* wonten ing *shalawat Jawi*.

1. Wujudipun Nilai Moral

Panaliten menika ngandharaken wujudipun *nilai moral* ingkang wonten ing salebeting *shalawatan Jawi kelompok shalawatan* ing Kelurahan Bangunjiwo, Kecamatan Kasihan, Kabupaten Bantul. Wujudipun *nilai moral* ingkang kawrat ing salebetipun *shalawat Jawi* menika wonten 22 ingkang kaandharaken ing ngandhapan menika.

a. Ngibadah kanthi Iklas

Ngibadah kanthi iklas menika ngemu suraos anggenipun nindakaken agami kanthi lega lila terusing batin. Wujud *nilai moral* gayutanipun manungsa kaliyan Gusti mliginipun bab ngibadah jumbuh kaliyan syair *shalawat Jawi* kanthi irah-irahan *Saguning Prakanca*, gatra 2.

Pinurih maos maulid laa ilaa ha illallah, tinedha iklesing ati (Saguning Prakanca, gatra 2)

Saking cekakan syair *shalawat Jawi* ing nginggil menika kaandharaken bilih salah satunggaling wujud *nilai moral* gayutipun manungsa kaliyan Gusti

inggih menika ngibadah kanthi ikhlas. *Ibadah* inggih menika tumindak wujud bektosipun dhumateng Gusti Allah ingkang adhedhasar *ketaatan* kanthi nindakaken sadaya dhawuhipun saha nebihi sadaya awisanipun.

b. Nindakaken Dhawuhipun Gusti Allah

Nindakaken sadaya dhawuhipun Gusti menika minangka tumindak ingkang saged nyaketaken antawisipun makluk saha Gustinipun. Wujudipun *nilai moral* nindakaken dhawuhipun Gusti wonten ing salebeting *shalawat* kanthi irah-irahan *Gunging Umat* ingkang dumunung ing gatra 7 kados makaten.

Ngestokna ing Printahira, ingkang manut, satuhu manggih raharja (Gunging Umat, gatra 7)

Saking gatra 7 *shalawat* Jawi *Gunging Umat* kasebut saged kaandharaken bilih ingkang nindakaken dhawuhipun Gusti Allah kanthi satuhu samangkenipun manggih karaharjan. Pramila minangka makluk reiptanipun Gusti Allah saenipun ndherek kadospundi dhawuh saking Gusti supados saged angsal karaharjan.

c. Tansah Muji Sokur

Wujud *nilai moral* tansah muji sokur menika ateges boten kendhat anggenipun ndonga sokur dhumateng ngarsanipun Allah SWT. Manungsa menika minangka maklukipun Gusti Allah temtu kedah tansah muji sokur dhumateng Gusti awit sadaya ingkang sampun dipunparingaken. *Nilai moral* ingkang gayut kaliyan tansah muji sokur menika ugi wonten

ing salebetipun syair *shalawat* Jawi kanthi irah-irahan *Gunging Umat* gatra kaping 8 ingkang ungelipun kados makaten.

Lah ta sagung, mujia sokuring Sukma (Gunging Umat, gatra 8)

Saking gatra ing nginggil menika ngandharaken bilih ngajak supados muji sokur. Dhateng sadaya kemawon ingkang dipunanugerahaken dening Gusti kedah dipunsokuri, amargi wonten ing salah satunggaling *ayat* ing Al-Quran menika wonten ingkang ngandharaken manawi pinter anggenipun muji sokur dhumateng Gusti, badhe dipuntambah malih nikmatipun.

d. Pitados bilih Gusti namung Satunggal

Piwulang bab Gusti Allah tunggal menika sampun kaandharaken dening para Nabi saderengipun Nabi Muhammad SAW. Andharan bab *nilai moral* pitados bilih Gusti ingkang patut dipunsembah namung satunggal menika jumbuh kaliyan syair *shalawat* Jawi kanthi irah-irahan *Pangeran Luwih Kuwasa*, gatra 1-2.

Pangeran luwih kuwasa sagung saisining bumi, tanpa liya

Pangeran ingkang kuwasa, mung Pangeran, Pangeran jagat samya (Pangeran Luwih Kuwasa, gatra 1-2)

Saking andharan syair *shalawat* Jawi ing ing nginggil menika nedahaken bilih ingkang kuwaos wonten ing donya saha saisnipun menika namung Gusti Allah boten wonten sanesipun. Pangeran ingkang kuwaos menika inggih namung satunggal boten wonten sanesipun

ingkang patut dipunsembah kejaba satunggal inggih menika Gusti Allah Inkgang Maha Esa ingkang namung satunggal saha boten peputra.

e. Ngibadah wonten ing Masjid

Nilai moral ingkang gayut kaliyan ngibadah wonten ing masjid menika wonten ing salebetipun *shalawat* Jawi inggih menika *Wong Mekah Pepak Sadaya* gatra 1.

Wong Mekah pepak sadaya, pakumpulan jeroning masjid, ana swara miyarsa (Wong Mekah Pepak Sadaya, gatra 1)

Saking gatra *shalawat* Jawi ingkang asesirah *Wong Mekah Pepak Sadaya* menika kaandharaken bilih wonten ing Mekah menika wonten pakempalan ing masjid. Pakempalan wonten ing masjid menika kedahipun temtu nindakaken *aktivitas* ingkang *positif*, tuladhanipun menika wonten ing masjid nindakaken salat langkung-langkung manawi nindakaken salat kanthi jamaah, pengaosan, maos *shalawat*, saha sanesipun.

f. Iman dhumateng Malaikatipun Gusti Allah

Wonten ing salebetipun *shalawat* Jawi wonten ingkang ngandharaken bab *nilai moral* ngimanaken dhumateng Malaikat inggih menika ing *shalawat* kanthi irah-irahan *Wong Mekah Pepak Sadaya* gatra 5 kados makaten.

Ingsun ngimanaken malaikat iku, kawulane Allah, kang warna-warna rupane (Wong Mekah Pepak Sadaya, gatra 5)

Gatra 5 *Wong Mekah Pepak Sadaya* kasebut ngandharaken bilih kedah ngimanaken dhumateng malaikat.

g. Gusti minangka Pangripta wondene Makluk minangka Reriptan

Nilai moral ingkang

kaandharaken bab makluk minangka reriptaning Gusti Allah menika wonten ing salebeting syair *shalawat* Jawi kanthi irah-irahan *Tuhu Allah* gatra 2 inggih menika:

Tan liya Pangeran kang gawe, gung makluk mung lumaku (Tuhu Allah, gatra 2)

Saking gatra *shalawat* Jawi ing nginggil kaserat bilih Gusti Allah (Pangeran) menika ingkang ngripta sadaya makluk, dene makluk menika ingkang nglampahi pagesangan wonten ing donya.

h. Nyuwun Pitulungan dhumateng Gusti Allah

Nilai moral menika kababar ing *shalawat* Jawi kanthi irah-irahan *Tuhu Allah*, gatra 6 ing ngandhap menika.

Allah ambok, nyuwun tulung, mugi Allah nulungana (Tuhu Allah, gatra 6)

Syair saking *shalawat* Jawi ing nginggil menika ngandharaken tiyang ingkang nyuwun pitulungan dhumateng Gusti Allah. Minangka makluk reriptanipun Gusti tansaha nyuwun pitulungan namung dhumateng Gusti Allah amargi Inkgang Maha Paring Pitulungan inggih Gusti Allah.

i. Gusti tansah Asih Tresna

Wonten ing panaliten menika dipunpanggihaken wujud *nilai moral* inggih menika Gusti Allah tansah asih tresna. Gusti ingkang asih tresna dhateng umatipun menika saged

dipunraosaken saking nikmat-nikmat kangge umatipun. *Nilai moral* kasebut wonten ing salah satunggaling syair *shalawat* ingkang asesirah *Allah Inkgang Tuhu Kabir*, gatra 3 ing ngandhap menika.

*Inkgang pamuji ing driya,
mung Pangeran, ingkang
agung asih tresna* (Allah
Inkgang Tuhu Kabir, gatra 3)

Saking syair *shalawat* kasebut ngandharaken bilih Gusti Allah (Pangeran) menika ingkang agung asih saha tresna. Temtu kemawon minangka umatipun kedah manambah dhumateng Gusti amargi Gusti Allah menika sampun asih saha tresna dhateng sadaya umatipun.

j. Gusti Allah ingkang Kuwaos ing Donya saha Akerat

Sadaya ingkang gadhah nyawa menika temtu badhe pejah, pramila gesang menika boten namung ing donya ananging ugi wonten gesang ingkang langkung kekal inggih ing akemat. Akemat menika ugi kagunganipun Gusti Allah. Ing panaliten menika badhe kaandharaken wujuding *nilai moral* Gusti Allah ingkang kuwaos ing donya dumugi akemat. *Nilai moral* menika kaserating salebetipun *shalawat* Jawi kanthi irah-irahan *Allah Inkgang Tuhu Kabir*, gatra 5-6.

*Allah ambok, Pangeran Kang
Maha Mulya*

*Tuhu Pangeran ingkang murba
amisesa, ing donya ngakerat
samyak* (Allah Inkgang Tuhu
Kabir, gatra 5-6)

Miturut Poerwadarminta (1939: 327) murba amisesa menika ateges Maha Kuwaos (Gusti Allah). Dadosipun

saking gatra kasebut saged dipunpendhet dudutanipun bilih Gusti Allah menika Maha Kuwaos ing donya menapa dene akemat. Wonten ing donya akemat namung satunggal ingkang kuwaos inggih namung Gusti Allah.

k. Iman dhateng Rukun Iman

Miturut Marhan (2012: 1) pokok keimanan inggih menika rukun iman inggih menika iman dhumateng Allah SWT, para malaikat, rasul-rasul, pitados dhateng kitab-kitabipun Gusti Allah, akemat saha qada' kaliyan qadar. Wonten ing *shalawat* Jawi ugi wonten satunggaling syair ingkang nedahaken bilih umat Islam menika kedah ngimanaken dhateng rukun iman nem prakawis. *Shalawat* Jawi kasebut ingkang irah-irahanipun *Pikulun Kanjeng Pamongsa* gatra 4-5, kados makaten.

*Sagung duta, angestokna, rukun
iman nem prakawis, dhihin iman
maring Allah lan ngimanaken
malaikat, lan ngimanaken sagung
kitab, lan para utusan*

*Saestu dina kiyamat, pepesthen
ala lan becik* (Pikulun Kanjeng
Pamongsa, gatra 4-5)

Syair *shalawat* Jawi ing nginggil kasebut isinipun bab rukun Iman ingkang wonten nem prakawis. Wonten syair ing nginggil kaserat bilih kedah ngestokaken dhateng rukun iman inggih menika iman dhumateng Gusti Allah, ngimanaken dhateng malaikat, iman dhateng sagung kitab, saha para utusan (nabi), iman dhateng dinten kiyamat, saha ngimanaken dhateng pepesthen inggih menika qada' saha qadar. Rukun iman ingkang enem menika

kedah dipunimani saha dipunpitadosi.

l. Nabi Muhammad Nabi ingkang Pungkasan

Andharan bab Nabi Muhammad SAW minangka Nabi ingkang pungkasan menika wonten ing salebetipun *shalawat* Jawi ingkang asesirah *Pikulun Kanjeng Pamongsa* gatra 8 saha *Tuhu Allah* gatra 13-14.

Wus sayekti datan samar, lamun Gusti kang kawentar kang kawentar jeroning kitab, jumeneng nabi pamungkas, nama jeng Nabi Muhammad (Pikulun Kanjeng Pamongsa, gatra 8)
Kang kawarta jeroning kitab, jumeneng Nabi pamungkas Nama Jeng Nabi Muhammad, sinarengan donya akerat (Tuhu Allah, gatra 13-14)

Adhedhasar gatra *shalawat* Jawi *Pikulun Kanjeng Pamongsa* saha *Tuhu Allah* saged dipunpendhet nilai moral-ipun bilih Nabi Muhammad menika minangka Nabi ingkang pungkasan, dadosipun boten wonten Nabi utawi Rasul malih sasampunipun Nabi Muhammad SAW. Sampun kathah kababar ing salebetipun kitab mliginipun Al-Quran bilih jumeneng Nabi ingkang pamungkas ingkang asma Nabi Muhammad SAW.

m. Nindakaken Salat kanthi Sampurna

Nilai moral ing salebeting *shalawat* Jawi ingkang ngandharaken supados nindakaken salat kanthi sampurna wonten ing syair *shalawat* ingkang asesirah *Datan Dura* gatra 4-6.

Dipunsami angawruhi, marang sampurnaning salat, kang patang prakawis

Nenggih kang rumuhun, winestanan ikhram, mekhraj, munajad, tubadil Jeroning takbiratul ikhram, Ya Allahu, Ya Rasulullah (Datan Dura, gatra 4-6)

Salat menika dipuntindakaken kanthi syarat saha rukun tartamtu. Salat wajib ingkang kedah dipuntindakaken dening umat muslim inggih menika salat gangsal wekdal, dzuhur, asar, maghrib, isya, saha subuh. Salat menika dhawuh wajib saking Gusti Allah ingkang katujokaken dhateng sadaya umat Islam kanthi lumantar Nabi Muhammad nalika Isra Mi'raj.

n. Allah Badhe Paring Ganjaran dhateng Umatipun ingkang Sami Memuji

Wujuding *nilai moral* Allah badhe paring ganjaran dhateng umatipun badhe kababar ing panaliten menika mliginipun wonten ing salebetipun *shalawat* Jawi ingkang irah-irahan *Suhu Betul* gatra 17 ing ngandhap menika.

Iya bener kabeh padha memujia, manawa Allah Ta'ala paring rahmat marang sira, pinaring bisa katrima, saestu kaganjarannya (Suhu Betul, gatra 17)

Gatra 17 *shalawat* Jawi *Suhu Betul* kasebut ngandharaken supados sami memuji dhumateng Gusti Allah. Allah badhe paring rahmat saha ganjaran dhateng umat ingkang memuji dhumateng Panjenenganipun. Manawi kapingin pinaringan ganjaran kabecikan

saking Gusti, sami memuji dhumateng Allah Ta'ala saha nebihi sadaya awisanipun.

o. Pitados Wontenipun Akerat

Nilai moral pitados wontenipun akerat menika wonten ing *shalawat* Jawi kanthi irah-irahan *Allah Inggang Tuhu Kabir*, gatra 6 saha 12.

Tuhu Pangeran inggang murba amisesa, ing donya ngakerat samya

Nedha sihing Sukma, kang agung supangatipun, ing donya akerat samya (Allah Inggang Tuhu Kabir, gatra 6 saha 12)

Gatra *shalawat* Jawi kasebut ngandharaken Gusti Allah menika inggang agung supangat ing donya saha akerat. Saking gatra kasebut nyebutaken bilih wonten gesang sanes sasampunipun gesang wonten ing alam donya. Pramila kedah pitados bilih gesang inggang satemenipun inggih samangke ing akerat.

p. Iman dhumateng Nabi

Iman dhumateng Nabi menika wonten ing salebetipun *shalawat* Jawi inggang irah-irahan *Datan Dura* gatra 1 ing ngandhap menika.

Datan dura, satuhu kang winangsit, kang karungu, tiyang bani saged kalimah, kanyatane, amung Nabi linuhung, paring rahmat saguning dasih (Datan Dura, gatra 1)

Syair shalawat Jawi ing nginggil menika ngandharaken boten tebih satemenipun inggang winangsit, inggang mireng, putra turun saged maos kalimah inggih menika arupi *sahadat*. *Sadahat* inggang ungelipun *la illa ha ilallah, Muhammad*

rasulullah inggang ateges boten wonten Pangeran kajawi Gusti Allah, saha Muhammad menika rasulipun Allah (Poerwadarminta: 1939: 182). Ugi kaandharaken bilih nabi menika inggang linuhung saha inggang paring rahmat. Nabi menika manungsa inggang dipuninggilaken drajadipun, inggang dipunparingi wangsit dening Gusti Allah SWT. Pramila minangka salah satunggaling rukun iman, kedah dipunpitadosi, kedah iman dhumateng nabinipun Gusti Allah.

q. Maos Shalawat konjuk dhumateng Gusti Allah saha Rasulullah

Shalawat menika minangka puji-pujian inggang katujokaken dhumateng Nabi Muhammad SAW. Wujud *nilai moral* maos *shalawat* menika wonten ing salebetipun *shalawat* Jawi inggang asesirah *Suhu Betul* gatra 9-10.

Yekti Njeng Nabi Muhammad, paring berkah mring kang umat Kang nemen maca shalawat, ing donya prap, ing donya prapteng akerat (Suhu Betul, gatra 9-10)

Pethikan syair *shalawat* Jawi kasebut ngandhut *nilai moral* maos *shalawat*. Nabi Muhammad SAW menika badhe paring berkah dhateng umatipun inggang temen anggenipun maos *shalawat*. Supados angsal berkah saking Nabi Muhammad ing donya punapa dene akerat pramila maos *shalawat* kanthi temen.

r. Tansah Tulung-tinulung dhateng Sesami

Nilai moral bab paring pitulungan dhateng tiyang sanes menika wonten ing salebetipun

shalawat Jawi ingkang asesirah *Pikulun Kanjeng Pamongsa*, gatra kaping 9 kados ing ngandhap menika.

*Wus sayekti datan mamang,
lamun Gusti kasih ingwang,
jinurung datan patimbang,
pinenang amulang marang, gung
kawula ingkang taksih kirang*
(*Pikulun Kanjeng Pamongsa*,
gatra 9)

Gatra 9 *shalawat Jawi* ing nginggil ngandharaken bilih Gusti (Nabi Muhammad) menika paring pitulungan dhateng umatipun saha paring tambah seserepan dhateng kawulanipun ingkang taksih kirang. Saking gatra kasebut saged kaandharaken bilih minangka manungsa menika kedah paring pitulungan dhateng manungsa sanesipun. Paring pitulungan wonten ing mriki inggih menika paring pitulungan wonten ing kasaenan boten sami pitulung wonten ing tumindak awon.

s. Tansah Ngakeni manawi Tumindakipun Lepat saha Nyuwun Pangapunten

Nilai moral bab tansah ngakeni kalepatan saha nyuwun pangapunten menika wonten ing salebeting *shalawat Jawi* kanthi irah-irahan *Tuhu Allah* ing ngandhap menika.

Allah ambok, anu apa?

Nyuwun ngapura, sabab apa?

Sabab dosa, apa oleh?

Oleh pisan-oleh pisan yen temen pamujinira (*Tuhu Allah*, gatra 22-25)

Saking gatra kasebut kaandharaken bilih nyuwun pangapunten amargi dosa ingkang katindakaken. Anggenipun nyuwun pangapunten

menika nyuwun pangapunten dhumateng Gusti Allah. Gusti Ingkang Maha Pangapunten temtu badhe paring pangapunten dhateng maklukipun ingkang tansah ngakeni dosanipun, tansah ngakeni kalepatanipun, saha purun nyuwun pangapunten.

t. Takdir Manungsa sampun Pinasthi

Andharan bab *nilai moral* inggih menika bilih takdir manungsa menika sampun pinasthi wonten ing salebeting *shalawat Jawi Gunging Umat*, gatra 6 kados ing ngandhap menika.

*Wus pinasthi, kersaning Allah
Tangala, poma kabeh-para kabeh*
(*Gunging Umat*, gatra 6)

Saking gatra kasebut saged dipunandharaken bilih menapa kersaning Allah dhateng umatipun menika sampun pinasthi. Sadaya reriptanipun Gusti menika sampun dipuntetepaken kadospundi takdiripun. Ananging manawi manungsa menika kersa ngupadi samangkenipun Gusti Allah badhe ngewahi gesangipun dados langkung sae lamun manungsa taksih kersa ngupadi. Saben muslim menika wajib pitados bilih Gusti Allah SWT Maha Kuwaos kangge nemtokaken menapa kemawon dhateng sadaya maklukipun. Manungsa menika ugi kedah pitados bilih manungsa menika dipunparingi kalodhangan kangge nemtokaken nasibipun piyambak kanthi sadaya pangudi sarta donga dhumateng Gusti Allah SWT.

u. Kedah Ngatos-atos

Wonten panaliten menika kapanggihaken wujud *nilai moral* inggih menika ngatos-atos ingkang wonten salebeting *shalawat* Jawi kanthi irah-irahan *Wong Mekah Pepak Sadaya*, gatra 3 ing ngandhap menika.

*Ujaring suwara dhawuh,
timbanganira Hyang Sukma,
poma dipunngati-ati* (Wong Mekah Pepak Sadaya, gatra 3)

Saking gatra *shalawat* Jawi kanthi irah-irahan *Wong Mekah Pepak Sadaya* ing nginggil menika ngandharaken supados ngatos-atos. Anggenipun nindakaken menapa kemawon menika kedah kanthi waspada saha ngatos-atos.

v. Temen

Wujud *nilai moral* temen menika kapanggihaken wonten ing salebetipun panaliten menika. Gayut kaliyan bab kasebut wujud *nilai moral* temen menika wonten ing salebetipun *shalawat* Jawi inggih menika *shalawat* kanthi irah-irahan *Tuhu Allah* saha *Suhu Betul* wonten ing ngandhap menika.

Allah ambok, anu apa?

Nyuwun ngapura, sabab apa?

Sabab dosa, apa oleh?

Oleh pisan-oleh pisan yen temen pamujinira (Tuhu Allah, gatra 22-25)

*Yekti njeng Nabi Muhammad,
paring berkah mring kang umat
Kang temen maca shalawat, ing
donya prap, ing donya prapteng
akerat* (Suhu Betul, gatra 7-8)

Saking *shalawat* Jawi kanthi irah-irahan *Tuhu Allah* gatra 22-25 menika ngandharaken bilih Gusti

Allah menika badhe paring apunten dhateng umatipun ingkang donga saha memuji kanthi temen dhumateng Gusti Allah. Pramila supados menapa ingkang dipunjab menika saged kadadosan kedah katindakaken kanthi temen.

Wujud *nilai moral* temen menika ugi kaserat ing *shalawat* Jawi ingkang irah-irahan *Suhu Betul* gatra 7-8 ingkang isinipun menika bab ganjaran ingkang badhe dipunparingaken ing donya saha akerat kangge manungsa mliginipun umat Islam ingkang maos *shalawat* kanthi temen.

2. Jinising Nilai Moral

Wonten ing panaliten menika kapanggihaken tigang jinising *nilai moral* inggih menika gegayutanipun manungsa kaliyan dhirinipun piyambak, gegayutanipun manungsa kaliyan manungsa sanesipun, saha gegayutanipun manungsa kaliyan Gusti. Wonten ing panaliten menika ingkang dados *sumber*-ing panaliten menika *shalawat* Jawi, dadosipun ingkang kathah kawrat ing salebetipun *shalawat* menika bab *nilai moral* gegayutanipun manungsa kaliyan Gusti.

a. Gegayutanipun Manungsa kaliyan Gusti

Jinising *nilai moral* gegayutanipun manungsa kaliyan Gusti inggih menika sadaya wujudipun *nilai moral* ingkang wonten gayutipun kaliyan Gusti. Sadaya manungsa minangka makluk reriptanipun Gusti kedah manambah dhumateng Gusti. Manambah dhumateng Gusti menika katindakaken kanthi nindakaken

sadaya ingkang dados dhawuhipun Gusti Allah saha nebihi sadaya awisanipun Gusti Allah. Pitados wontenipun Gusti menika minangka salah satunggalipun rukun iman inggih menika rukun iman ingkang nomer satunggal.

Jinising *nilai moral* gegayutan antawisipun manungsa kaliyan Gusti ing antawisipun inggih menika: ngibadah kanthi iklas, nindakaken dhawuhipun Gusti, tansah muji syukur, pitados bilih Gusti menika namung satunggal, ngibadah wonten ing masjid, iman dhumateng malaikatipun Gusti Allah, Gusti minangka Pangripta wondene makhluk minangka reiptan, nyuwun pitulungan dhumateng Gusti Allah, Gusti tansah asih tresna, Gusti ingkang kuwaos ing donya saha akerat, iman dhateng rukun iman, Nabi Muhammad menika Nabi ingkang pungkasan, nindakaken salat kanthi sampurna, Allah badhe paring ganjaran dhateng umatipun, pitados wontenipun akerat, iman dhumateng Nabi, maos *shalawat* konjuk dhumateng Gusti Allah saha Rasulullah.

b. Gegayutan Manungsa kaliyan Manungsa Sanes

Manungsa menika betahaken manungsa sanes supados saged gesang, amargi manungsa menika boten saged gesang tanpa manungsa sanes. Awit saking menika, manungsa kedah tumindak ingkang sae dhateng sinten kemawon. Tumindak ing tiyang dhateng tiyang sanes saged awujud rukun saha tansah ngormati dhateng tiyang sanes miturut drajat saha kalenggahanipun. Manungsa menika minangka makluk

sosial ingkang boten saged gesang piyambak, manungsa menika betahaken manungsa sanes. *Nilai moral* ingkang kalebet jinising *nilai moral* gegayutan antawisipun manungsa kaliyan manungsa sanesipun inggih menika: tansah tulung-tinulung dhateng sesami sarta ngakeni kalepatan saha nyuwun pangapunten.

c. Gegayutanipun Manungsa kaliyan Dhirinipun Piyambak

Gegayutan antawisipun manungsa kaliyan dhirinipun piyambak menika arupi pangudi kangge ngrembakaken grengsenging dhiri, *motivasi*, *hasrat* saha pepenginan. Ancasing *nilai moral* gayutan antawisipun manungsa kaliyan dhirinipun piyambak inggih menika supados tumindakipun boten damel kapitunaning dhiri pribadi. Gegayutan antawisipun manungsa kaliyan dhirinipun piyambak menika arupi pangudi kangge ngrembakaken grengsenging dhiri, *motivasi*, *hasrat* saha pepenginan.

Nilai moral menika arupi sikap jujur, tanggel jawab, *percaya diri*, lan sapanunggalanipun. Ancasing *nilai moral* gayutan antawisipun manungsa kaliyan dhirinipun piyambak inggih menika supados tumindakipun boten damel kapitunaning dhiri pribadi menapa dene kapitunaning tiyang sanes. Jinising *nilai moral* ing *shalawat* Jawi gegayutanipun manungsa kaliyan piyambakipun ing antawisipun inggih menika: takdir manungsa sampun pinasthi, kedah ngatos-atos, sarta temen.

3. Cara Ngandharaken Nilai Moral kanthi Cara Langsung

Nilai moral ingkang kaandharaken kanthi cara langsung menika langsung saged dipunmangretosi isinipun ngandharaken menapa. Kanthi mirsani gatra-gatra saking *shalawat* Jawi ingkang kaandharaken, langsung saged dipunmangretosi andharanipun. Cara ngandharaken *nilai moral* ing salebetipun *shalawat* Jawi dipunandharaken kanthi cara langsung sadaya.

Nilai moral wonten ing salebetipun *shalawat* Jawi ingkang kaandharaken kanthi cara langsung ing antawisipun inggih menika: ngibadah kanthi ikhlas, nindakaken dhawuhipun Gusti, tansah muji syukur, pitados bilih Gusti menika namung satunggal, ngibadah wonten ing masjid, iman dhumateng malaikatipun Gusti Allah, Gusti minangka Pangripta wondene makhluk minangka reroptan, nyuwun pitulungan dhumateng Gusti Allah, Gusti tansah asih tresna, Gusti ingkang kuwaos ing donya saha akerat, iman dhateng rukun iman, Nabi Muhammad menika Nabi ingkang pungkasan, nindakaken salat kanthi sampurna, Allah badhe paring ganjaran dhateng umatipun ingkang tansah memuji, pitados wontenipun akerat, iman dhumateng Nabi, maos *shalawat* konjuk dhumateng Gusti Allah saha Rasulullah, tansah tulung-tinulung dhateng sesami, tansah ngakeni manawi tumindakipun lepat saha nyuwun pangapunten, takdir manungsa sampun pinasthi, kedah ngatos-atos sarta temen. *Nilai moral* kasebut kaandharaken kanthi langsung, saged dipunpirsani saking

gatra-gatranipun ingkang langsung saged dipunmangertosi *nilai moral* ingkang kawrat ing salebetipun.

D. Dudutan saha Pamrayogi

1. Dudutan

Asiling panaliten menika kapanggihaken 22 wujudipun *nilai moral* ingkang kawrat ing salebetipun *shalawat* Jawi, inggih menika: ngibadah kanthi ikhlas, nindakaken dhawuhipun Gusti, tansah muji sokur, pitados bilih Gusti namung satunggal, ngibadah wonten ing masjid, iman dhumateng malaikatipun Gusti Allah, Gusti minangka Pangripta wondene makhluk minangka reroptan, nyuwun pitulungan dhumateng Gusti Allah, Gusti tansah asih tresna, Gusti ingkang kuwaos ing donya saha akerat, iman dhateng rukun iman, Nabi Muhammad Nabi ingkang pungkasan, nindakaken salat kanthi sampurna, Allah badhe paring ganjaran dhateng umatipun ingkang sami memuji, pitados wontenipun akerat, iman dhumateng Nabi, maos *shalawat* konjuk dhumateng Gusti Allah saha Rasulullah, tansah tulung-tinulung dhateng sesami, tansah ngakeni manawi tumindakipun lepat saha nyuwun pangapunten, takdir manungsa sampun pinasthi, kedah ngatos-atos, sarta temen.

Jinising *nilai moral* wonten *shalawat* Jawi menika wonten tiga inggih menika: gegayutan antawisipun manungsa kaliyan Gusti, gegayutan manungsa kaliyan manungsa sanes, saha gegayutan manungsa kaliyan piyambakipun. Cara ngandharaken *nilai moral* ing *shalawat* Jawi menika kaandharaken kanthi cara langsung sadaya.

2. Pamrayogi

- a. *Shalawat* Jawi menika taksih perlu dipuntliti, manawi panaliten menika nliiti *nilai moral* ing *shalawat* Jawi, panaliten sanesipun ingkang saged dipuntindakaken tumrap *shalawat* Jawi ing antawisipun inggih menika kajumbuhaken kaliyan bab basa utawi saged dipuntliti kadospundi *akulturasi shalawat* Jawi kaliyan kabudayan Islam.
- b. Panaliten bab karya sastra mliginipun bab *nilai moral* ing salebetipun *karya sastra* menika taksih perlu katindakaken amargi *nilai moral* menika saged dipunginakaken minangka pandom pagesangan manungsa. Bab menika amargi wonten jaman samenika *moral*-ipun manungsa menika sami rusak saha kirang sae, pramila kanthi panaliten bab *nilai moral* dipunajab saged ndandosi *moral* ingkang kirang sae.

Kapustakan

A. Teks

Teks Shalawat Jawi *Kelompok Shalawatan* ing Kelurahan Bangunjiwo, Kecamatan Kasihan, Kabupaten Bantul

B. Pustaka

- Budianta, Melani. 2008. *Membaca Sastra: Pengantar Memahami Sastra untuk Perguruan Tinggi*. Magelang: Tera.
- De Vos, H. 1987. *Pengantar Etika*. Yogyakarta: Tiara Wacana.
- Djahiri, A. Kosasih dan A. Aziz Wahab. 1996. *Dasar dan Konsep Pendidikan Moral*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan Direktorat Jenderal Pendidikan Tinggi.
- Hikmat, Mahi M. 2011. *Metode Penelitian dalam Perspektif Ilmu Komunikasi dan Sastra*. Yogyakarta: Graha Ilmu.
- Kaelan. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif Bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.
- Purwadi. 2012. *Sejarah Sastra Jawa*. Yogyakarta: Panji Pustaka.
- Semi, Atar. M. 1993. *Metode Penelitian Sastra*. Bandung: Angkasa.
- Umar, M. Ali Hasan. 1987. *Kumpulan Shalawat Nabi Lengkap dengan Khasiatnya*. Semarang: Toha Putra.
- Wellek, Rene dan Austin Warren. 1990. *Teori Kesusastraan* (terjemahan oleh Melani Budianta). Jakarta: Gramedia.